

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК V

Рівне – 2017

ББК 83
Ф 54
УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. V / ред. кол. О. М. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2017. – 89 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 25 квітня 2017 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В.І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І.В., доктор філологічних наук, доцент;
БЕСТЮК І.А., кандидат філологічних наук, доцент;
КИРИЛЬЧУК О.М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);
КРУПКА М.А., кандидат філологічних наук, доцент;
ТХОРУК Р.Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ГУЛЯ ОЛЕНА

Особливості поетики та жанрових форм малої прози

Юрія Косача 1920-50-х років 5

ДЕМЧУК НАТАЛІЯ

Мариністична символіка

роману «Майстер корабля» Юрія Яновського 10

КОЗАЧОК АЛІНА

Панський побут у творах Марка Вовчка 19

КОРІНЬ РУСЛАНА

«Текст Бетховена» в ліриці

«Розстріляного Відродження» 1920-1930-х рр..... 26

ЛАЗОРИШИНА НАТАЛІЯ

Літературні містифікації 1920-1930-х років 30

ЛЕПЕХА НАТАЛІЯ

Дебогорій-Мокрієвич як літературний персонаж

роману «Тодір Сокір» Галини Журби 35

МАКСИМЧУК ІВАННА

Відмова від власної культури як шлях до самознищення

(за драмою Лесі Українки «Бояриня»)..... 41

ПАРФЕНЮК ІРИНА

«Людина зупиняє свій час тоді, коли вона щаслива»:

антиутопійні та фантастичні виміри

у романі Яни Дубинянської «Свій час»..... 46

ПОПОВА ДІАНА

Школа і просвіта у творах Олександра Кониського 52

ПРОЦИК ХРИСТИНА

До проблеми осмислення пам'яті роду

в романі «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко 58

РОМАНЮК НАТАЛІЯ

Національні типи у п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло»:

проблема вибору 64

САНДЕР ІРИНА

Соціум проти особистості: драма Чіпки Варениченка

(роман Панаса Мирного та Івана Білика

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?») 69

СОБЧУК ЛЕСЯ

Школа українського перекладу в епоху шістдесятництва..... 73

ТКАЧУК КАТЕРИНА

Мікеланджело Буонарроті: візуальні медіації

в ліриці «шістдесятників»..... 81

ШУСТВАЛЬ ЮЛІЯ

Образ героя в контексті української історії

(за романом Володимира Лиса «Століття Якова»)..... 85

Аліна Козачок

Науковий керівник – канд. філол. наук Тхорук Р. Л.

ПАНСЬКИЙ ПОБУТ У ТВОРАХ МАРКА ВОВЧКА

У статті з'ясовано особливості зображення побуту провінційного панства в другій половині XIX ст. на прикладі російськомовних творів Марка Вовчка.

Ключові слова: панська садиба, побут, російськомовна проза Марка Вовчка.

The article features images found life provincial nobility in the second half of the XIX century, the example of Russian works of Marko Vovchok.

Key words: mansion house, every day life, Marko Vovchok's prose in Russian.

З літературною діяльністю Марка Вовчка пов'язано створення своєрідної збірки «Народних оповідань» (1857), що й стало новим етапом у розвитку української прози. У період творчого піднесення письменника пише великі романи і повісті – «Тюлевая баба», «Червонный король», «Глухой городок», «В глуши», «Мечты и действительность», що й становлять матеріал нашого дослідження.

Панство, яке проживало в Україні, значну частину свого часу проводило в садибі. Протягом першої пол. XIX ст. панську садибу зображували у творах письменників як середовище проживання людини, певний спосіб життя, що характеризує господаря, його моральні та духовні підвалини, побут і культуру.

У другій пол. XIX ст. панська садиба постає як особливий феномен культури, що активно вивчають, описують, прагнуть зберегти. У 80-90-ті роки XIX ст. про садиби починають говорити як про пам'ятки культури.

Останнім часом з'явився ряд публікацій, присвячених панській садибі, що свідчить про зростання інтересу до цієї проблеми. Активне відродження інтересу до панської садиби розпочинається в останнє десятиліття XX ст.

З'являється безліч історико-культурологічних робіт, присвячених вивченню побуту, культури, архітектури, історії садиб. Серед них потрібно назвати працю Ю. Лотмана «Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начала XIX вв.)», а також збірники Товариства вивчення російської садиби, що містять роботи багатьох дослідників.

Творчість багатьох українських письменників, зокрема Марка Вовчка, у цьому плані викликає значний інтерес.

Предметом дослідження є побут провінційного панства в другій половині XIX ст., розглянутий на прикладі російськомовних творів Марка Вовчка, тому перший етап моєї праці – відбір фрагментів із творів, що стосуються зображенню побуту. Об'єктом нашого дослідження є особливості зображення українського провінційного панства як соціокультурної

спільності з його традиціями, типовими заняттями в повсякденній реальності.

Слід зазначити, що російськомовні твори Марка Вовчка, у яких зображено типи українського провінційного панства, малодосліджені. До сьогодні не з'ясовано, чому письменниця звертається до теми «дворянських гнізд», обирає певних персонажів – панів, що проживають в Україні, змальовує їх спосіб життя; домашні обряди і розваги; яким чином побут впливає на манери поведінки і мораль провінційного панства. Усе це зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Перша збірка російськомовних творів Марка Вовчка «Рассказы из народного русского быта» виходить друком лише на два роки пізніше, ніж україномовні «Народні оповідання». «Дві збірки подібні не тільки за назвами, але й за сюжетами, темами, ідеями. Цілком очевидно, що писала вона оповідання обома мовами майже одночасно», – стверджує дослідниця творчості Марка Вовчка К. Усачова [13, 145]

Уже перебуваючи за кордоном (1859-1866 роки), Марко Вовчок виводить свою російськомовну прозу на новий рівень – у її творчості починають домінувати великі прозові жанри. Відомо, що друзі Марії Маркович відраджували від переходу до творчості російською мовою, та у 60-ті роки XIX сторіччя Марія Олександрівна один за одним пише російськомовні повісті та романи, головна особливість яких – поява та посилення автобіографічних мотивів. Вірогідно, що саме бажання заговорити від власного імені привело до зміни літературних пріоритетів [13, 189].

Повсякденний побут має вплив на інші сфери соціального життя і, передусім, на працю і поведінку людей загалом, повсякденність – це той фундамент, на якому будується все інше. До сфери побуту як життєвого укладу потрапляє безліч складових: сукупність звичок, звичаїв, а також проведення дозвілля, що залежить від способу життя як конкретного індивіда, так і окремих груп суспільства.

Панська садиба з самого початку свого створення претендувала на те, щоб бути особливим середовищем культури у природному ландшафті. Садиба являла собою певний організм, модель культури, що вибудовувалася у просторі як архітектурна модель світу. Усі плани у садибному ландшафті ретельно продумували та складали талановиті архітектори не тільки з урахуванням природних особливостей, але й світогляду замовника, його схильностей і смаків. Садиба покликана була стати фамільною резиденцією.

Ось як змальовується будинок Олексія Петровича і Глафіри Іванівни з повісті «Тюлевая баба»: «Дом большой, светлый, отделан и убран заново, все как с иголочки; под окнами у них цвели розы, белая акация, сирень... Дом стоял на горе; по горе сад старый, густой; под горою река гремела по камням» [12, 221]. Как с иголочки – новий, ошатний, гарний. А внутрішнє оздоблення будинку Анни Федорівни з цієї ж повісті описано так: «Дом у нее был полная чаша. В комнатах столько шкафов, комодов, сундуков, что уму было непостижимо, что там хранилось, чем наполнялось! Ключей-ключей!

Словно от десяти городов. Кто, бывало, ни приедет, так в этот дом равнодушно не войдет; или улыбнется, или вздохнет. Бывало, приедет батюшка, так все говорит: «Это вам, Анна Федоровна, за ваше благочестие. У вас земля обетованная; какие поля урожайные, сады плодовые, огороды тучные!» [12, 216].

«Будинок – повна чаша», – так говорять про багату, заможну родину.

Викликає цікавість опис будуару пані з роману «В глуши»: «Ничего не изменилось в этом будуаре с тех пор, как он был здесь в последний раз; та же серая шелковая мебель с яркими букетами, тот же ковер; таким же тонким ароматом духов пропитан воздух и такой же бледно-розовый свет разливается от знакомой висячей лампы с смеющимися бронзовыми амурами» [12, 271].

Будуар – це розкішно умебльована дамська кімната, призначена для відпочинку господині багатого будинку.

Життєвий шлях дворянина, як правило, розпочинався в садибі. Постійними мешканцями садиби були власники і слуги, тимчасовими – гості різноманітних рангів. Серед найближчого оточення власника була і домашня інтелігенція: гувернери, лікарі, секретарі, архітектори і живописці. Особливе місце в цій ієрархії посідали вихователі та вчителі.

Досліджуючи панський побут у творах Марка Вовчка, ми виявили, що життя в старовинній садибі в середині XIX ст. текло по давно прокладеному руслу. Повітове панство жило для свого задоволення: поміщики їздили на полювання, утримували численну челядь, приживальників, влаштовували свята, пікніки, грали в карти. Провінційну нудьгу частково компенсували довгі і багаті трапези, прийом гостей, розбір конфліктів між слугами.

Городничий із повісті «Глухой городок» «любил у себя гостей принимать и сам в гостях бывать». А його дружина Павла Андріївна «была хозяйка радушная и любезная, угощала, потчевала» [12, 347-348].

Потчевать – означає пригощати. Вибрана нами цитата свідчить про гостинність поміщиків, приймати гостей, щоб урізноманітнити буденне життя.

Марко Вовчок описує стіл на Великдень у повісті «Тюлевая баба»: «/.../ на столе около бабы всякие печенья, разные жареные птицы, колбасы, ветчина, сыры, жареный барашек с миртовой веточкой в зубах и барашек из масла с голубым флагом, крашеные яйца, сливочные кремы, миндальные торты... Между всем этим расставлены букеты цветов и зелени в высоких фарфоровых вазах, вина, наливки и водки в бутылках и в графинах, фрукты в корзиночках, варенья и конфеты на хрустальных тарелочках...» [12, 229]. Ми бачимо, яку увагу приділяло панство дотриманню релігійного календаря.

А ця цитата з повісті «Мечты и действительность» свідчить про спосіб життя більшості поміщиків: « – А, почтеннейший Аркадий Аркадьевич! Что он поделывает? — Рассуждает о планах Пия IX, ссорится с мелкопоместной Анной Климовной, уличает ключницу в коварстве. Я пробыл у него три месяца, и каждый день мы вместе нюхали его котлету и вели дебаты,

наскільки свіжо масло, в котром ее поджарили» [12, 292]. Ця іронічна цитата підтверджує безглуздість справ частини поміщиків.

Весь уклад життя в садибі рядового поміщика підкорявся регламентації. З раннього ранку до обіду всі були зайняті господарством, різними домашніми справами. Господар приймав звіти керуючого, віддавав розпорядження щодо подальших робіт, нерідко виїжджав у поле. Домашня робота господині, як правило, складалася з підтримки чистоти в будинку, приготування їжі, організації та керівництва жіночими ремеслами.

Ось як господарювала Глафіра Іванівна з повісті «Тюлевая баба»: «Зато – что за житье было в Саковке! Как там хозяйничали весело! Глафира Ивановна заставляет мужа ягоды чистить, грибы перебирать; он у нее ложку с сиропом студит на льду; он у нее коробочки из бумаги делает на пирожное, и когда он постарается, как превосходно все сделает!» [12, 223]. Ми відчуваємо, з яким захопленням займалися господарством Глафіра Іванівна та її чоловік.

У кожній садибі заготовляли запаси на зиму: «Бывало, у нее лучшее время в году, когда на зиму запасы заготавлиются; каждая неделя что-нибудь новое; сварят варенье,— пойдет сушеные плоды, соленья разные, маринованье,— ах какая беготня тогда, какой шум, говор, как все смелы тогда! Знают, что барыня не разгневется ничем: хоть при ней подерись, так простит» [12, 222]. На нашу думку, заготівля запасів на зиму була своєрідним священнодійством.

Побутовий уклад провінційних панів залежав від матеріального становища і відрізнявся від життя дворян, що жили в столичних містах. Життя в середньопомісних, а особливо в дрібнопомісних, садибах багато в чому підпорядковувалося змінам пір року і низці радісних і сумних подій укладу сільського життя: хрестин, іменин, сімейних свят, галасливих обідів. Ось як проводився обряд хрещення новонародженого (роман «В глуши»): «На следующий день были крестины. Иван Гаврилович назначил в крестные матери Варвару Ивановну, а в крестные отцы выбрал старичка соседа Михаила Фомича Михайлова. После церемонии, на которую, как бы случайно, собралось несколько любопытных соседок, пили шампанское «в честь великого таинства», по выражению отца Павла, и толковали о Матъе, что терзало Варвару Ивановну, видевшую в каждом слове намек на свою любовь к другу детства» [12, 48]. Як бачимо, поміщики дотримувалися релігійної обрядовості.

Підросли діти, їх одружували, з'являлося нове покоління, і життєвий цикл повторювався, ті ж обряди, бенкети, весілля, свята. Культура повсякденності провінційного панства, вміщуючи в себе найрізноманітніші форми побуту і мислення, весь стиль сільського життя, багато в чому формувалася і шліфувалася в садибі.

Однією з важливих сторін панського побуту в Україні були виховання і освіта. Вони закладалися з дитинства, залежно від того, яких принципів і установок дотримувались батьки, спосіб життя, освіта вихователів, зіткнення різних культур і, нарешті, від статі дитини.

Більшість пані наймали для своїх новонароджених дітей годувальниць. Героїню твору «В глуши», позашлюбну дочку поміщика Мат'є і дочки садівника, після смерті матері вигодовувала селянка Марфа, яку змусили покинути рідного сина Миколу: «Скоро Маня была предоставлена попечением кормилицы Марфы, которая, по счастью, отличалась добродушием и мягкостью. Правда, ей случалось с тоски по своим как-нибудь обидеть питомицу, но вслед затем ею тотчас же овладевала жалость, она брала ее на руки и говорила:

— Что брови-то поднимаешь! Полно, полно!.. Эх ты, броватая, через тебя мой Миколушка сироткою живет!

И начинала тихо и ласково укачивать чужую девочку, хотя у самой из глаз капали слезы по родимом Миколушке» [12, 49].

Саме в сімейному колі панським дітям прищеплювали культурні традиції, моральні установки, норми етичної цінності, розуміння необхідності освіти, почуття обраності і відповідальності, що, в кінцевому підсумку, формувало їх світовідчуття, розуміння ними свого привілейованого становища і особливої ролі в державі. Багато в чому це досягалось способом життя, стилем поведінки, засвоєнням традицій.

В окремих випадках прогалини домашньої освіти компенсувалися наявністю багатих бібліотек, якими користувалися діти. Героїня твору «В глуши» Маня захопилася читанням книг: «У нее развилось отвращение ко всем книгам и оставалось до тех пор, пока одним дождливым вечером она, случайно зайдя в кабинет покойного Князева, от нечего делать раскрыла «Сен-Ренанские воды» Вальтера Скотта. Сначала она машинально перелистывала страницы, затем прочла одну страницу, затем другую, а затем с возрастающей жадностью всю книгу. С этого дня она перестала качаться на ветках и раздумывать, как бог живет на небе, вся предалась чтению; перестала чувствовать свое одиночество, забывала о действительной окружающей ее жизни и думала о живых людях настолько, насколько то было необходимо для пользования новообретенным благом.

Но русскую библиотеку покойного Князева нельзя было назвать неистощимой, и Маня поглотила ее в одну зиму. Что касается до французских и немецких книг, то оказалось, что Маня, невзирая на усердное затверживание слов и неправильных глаголов, ничего в них не понимала. Она стала перечитывать прочитанное, но уж это было не то, что поглощать новое: у нее оставалось довольно времени ничем не занятого, и она снова, только еще гораздо сильнее, почувствовала свое одиночество, и снова у нее, только гораздо деятельнее, зашевелились свой разные мысли» [12, 53].

Поміщик Хрущов також мав багату бібліотеку – твори Пушкіна, Тургенєва, Вольтера, Альфреда Мюссе. А поміщиця Князева захоплювалася Жуковським і Ламартином і не розуміла, як молода дівчина може читати «докторские книги, князя Енгальчева, какую-то немецкую медицину!» [12, 30].

Однак, починаючи з другої половини ХІХ ст., садиби перестають бути привілеєм дворянства, і це не могло не відобразитись у творах Марка Вовчка.

Не дивно, що шанобливе ставлення до садибного світу стало поступатися комерційним інтересам.

Отже, у нашому дослідженні проаналізовано панський побут у російськомовних творах Марка Вовчка: зовнішнє і внутрішнє оздоблення панського будинку, повсякденне життя панської провінційної сім'ї, спосіб життя панів, їх зовнішній вигляд і одяг, систему виховання і освіти панських дітей, традиції, домашні обряди.

Досліджуючи зовнішнє і внутрішнє оздоблення панського будинку, ми дійшли висновку, що воно залежало від матеріального становища панської сім'ї, а також віддзеркалювало рівень культури, освіти, смаків, уподобань членів панської родини. Віддаленість від столичних міст накладала відбиток на весь спосіб життя поміщиків, зображених у творах Марка Вовчка. Дозвілля чоловіків тут найчастіше заповнювалося порожніми розмовами, грою в карти або просто «нічогонеробленням». Однією з найпоширеніших і доступних форм розваг було нанесення візитів своїм сусідам, прийом гостей.

Домашня робота господині складалася з різних справ з підтримки чистоти в будинку, приготування їжі, організації та керівництва жіночими ремеслами. Після обіду і до вечері – час відпочинку та інших занять.

За нашими спостереженнями, процес домашнього виховання був певною мірою довільний – міг бути поганим або, навпаки, хорошим, все залежало від освіченості, поглядів і зацікавленості батьків у долі дітей. Позитивні якості батьків, їх прогресивний і гуманний світогляд здійснювали, як завжди, гарний вплив на дітей, і навпаки.

Життя поміщиків підпорядковувалося як релігійному, так і світському календарю. Письменниця описує обряди народження, хрестин, сватання заручин та весілля. У творах Марка Вовчка ми спостерігаємо дотримання похоронно-поминальної обрядовості.

Джерела:

1. Гаупт Т. Творча діяльність Марка Вовчка в галузі художнього перекладу. Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Т. Гаупт ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с.
2. Грицай М. Марко Вовчок. Творчий шлях / М. Грицай. – К. : Вища школа, 1983. – 199 с.
3. Зеров М. Марко Вовчок (з лекції) / М. Зеров // Зеров М. Твори : У 2-х т. – Т. 2. – К., 1990. – С. 224-235.
4. Дорошкевич О. «Народні оповідання» Марка Вовчка. Том 1, 2 / О. Дорошкевич // Дорошкевич О. Реалізм та народність української літератури ХІХ ст. – К., 1986. – С. 209-236.
5. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. / І. Денисюк – К., 1999. – С. 58-60; 64-74.
6. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К., 1995. – С. 404-407.

7. Історія української літератури 70-90-х років ХІХ ст. : У 2 т. : підручник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів / Н. Гаєвська, О. Гнідан, А. Гуляк та ін. – К. : Логос, 1999. – Т. 1. – 614 с.
8. Історія української літератури ХІХ ст. : У 3-х кн. / За ред. М. Яценка. – К., 1996. – Кн. 2. – С. 209-236.
9. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. : підручник / За ред. акад. М. Жулинського. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1 – 656 с.
10. Лобач-Жученко Б. Про Марка Вовчка. Сторінки до біографії письменниці / Б. Лобач-Жученко. – К. : Дніпро, 1979. – 310 с.
11. Лотман Ю. Беседи о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII нач. XIX вв.) / Ю. Лотман. — СПб. : «Искусство-СПБ», 1997.
12. Марко Вовчок. Твори : В 7 т. / Марко Вовчок. – К. : Наукова думка, 1964. – Т. 2. – 222 с.
13. Марко Вовчок в критиці. Збірник статей, рецензій, висловлювань. – К., 1995.
14. Охлябинин С. Повседневная жизнь русской усадьбы XIX века / С. Охлябинин. – М. : Молодая гвардия, 2006.
15. Павличко С. Марко Вовчок (1833-1907) / С. Павличко // Три доли. Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упорядник В. Агєєва. – К. : Факт, 2002. – С. 11-23.
16. Сохацька Є. Феномен Марка Вовчка / Є. Сохацька // Слово і час. – 2013. – № 12. – С. 45-51.